

POŇATIE KRITIKY V MARXISTICKO-LENINSKEJ FILOZOFII

ANDREJ LOKAJ

V tomto príspevku si nekladím za cieľ univerzálnu analýzu fenoménu kritiky. Mojou snahou je prispieť k vysvetleniu kritiky v marxisticko-leninskej filozofii. Vychádzam z toho, že poňatie kritiky má svoje pevné miesto v našej filozofii. Používa sa najmä v súvislosti s analýzou základných zákonov materialistickej dialektiky — zákona jednoty a boja protikladov, zákona negácie a zákona prechodu kvantitatívnych zmien do kvalitatívnych. Pritom sa často charakterizuje ako pôsobivý prostriedok odkrývania a prekonávania neantagonistických protirečení. Nepriamo je toto poňatie obsiahnuté aj v zákone negácie, v dialektickom charaktere negácie, ako ju podáva V. I. Lenin. Nazdávam sa, že týmto sa nevyčerpáva úloha, rozsah, ani obsah poňatia kritiky. Úloha kritiky sa v Marxových a Engelsových prácach, ako to vyplýva z ich niektorých vyjadrení, v istom zmysle menila. V akom zmysle možno spozorovať zmenu?

Je všeobecne známe, že Marx a Engels budovali svoje učenie na kritickej analýze všetkého, čo ľudstvo dosiahlo vo všetkých sférach poznania, vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti. Používali kritiku v praxi. Avšak podľa môjho názoru menej sa venovali vysvetleniu pojmu „kritika“: Známe sú len ich fragmentárne vyjadrenia o nej.

Z týchto vyjadrení možno Marxovu kritiku charakterizovať ako zásadovú a nekompromisnú. Poslanie kritiky vyjadril Marx v liste Rugovi v septembri 1843 týmito slovami: „...nechceme svet dogmaticky anticipovať, ale chceme kritikou starého sveta nájsť nový“.¹

A ďalej v tom istom liste pokračuje:

„Keďže sa teda nesnažíme konštruovať budúcnosť a riešiť otázky raz navždy, tým bezpečnejšie vieme, čo musíme robiť teraz; mám na mysli *bezohľadnú kritiku existujúceho*, bezohľadnú v tom zmysle, že je kritikou, ktorá sa nebojí svojich výsledkov, ako aj v tom zmysle, že sa nebojí ani konfliktov s mocnými tohto sveta.“² Tieto Marxove myšlienky sa niekedy u nás doslova interpretovali tak, že sa skutočne všetko kritizovalo, bez ohľadu na to, či to bolo nevyhnutné a potrebné. „Zabúdalo“ sa, že Marx namieril ostrie svojej kritiky proti starému vykorisťovateľskému svetu, kým kritika nášho sveta sa týkala socializmu. Teda toho, čo vyrástlo na základe Marxovej kritiky „všetkého existujúceho“. A to je podstatný rozdiel.

Je pravdou, že každá kritika obsahuje moment, stránku negácie, popierania. Avšak z toho vôbec nevyplýva zabsolútnovanie negácie na všetko bez

¹ MARX-ENGELS: Spisy I, Praha 1957, s. 367.

² Tamže, s. 367—68.

toho, aby sa kritizovaná skutočnosť analyzovala a aby sa tak vyčlenili pozitívne stránky kritizovaných javov.

Inokedy sa táto Marxova myšlienka používala na charakterizovanie poslania filozofie, ako dôkaz tvrdenia, že zmyslom marxistickej filozofie je byť kritickou, bojujúcou. V tom je hodne pravdy, len bolo nevyhnutné „spresniť“, špecifikovať bojovnosť: proti čomu a za čo.

Uvedené Marxove myšlienky požadujú od kritiky viac, ako môže urobiť. Myslím si, že nie je úlohou kritiky riešiť „konflikty s mocnými tohto sveta“. Hoci kritika je zbraňou, ale ideálnou, teoretickou zbraňou, podľa Marxových slov môže sa stať materiálnou silou iba vtedy, keď ovládne masy. Kritika je formou boja, ale iba kritikou nemožno vyriešiť konflikty s „mocnými tohto sveta“. V dejinách sociálnej filozofie sú známe napr. pokusy utopických socialistov, ktorí sa snažili vyriešiť zásadné spoločenské problémy tým, že predkladali „mocným tohto sveta“ plány na reformovanie vtedajšej spoločnosti. Výsledky ich úsilia poznáme.

Toto trochu zveličené zameranie úlohy kritiky nemožno považovať u Marxa za všeobecnú charakteristiku, za jej všeobecné poslanie. To si nakoniec uvedomil sám Marx a je to evidentné aj v *Nemeckej ideológii*, kde spolu s Engelsom hovoria: „...nie kritika, ale revolúcia je hybnou silou dejín...“³ V tejto súvislosti môže byť namiesto poznámka, že aj revolúcia je kritikou. Iste s tým možno súhlasiť. Lenže revolúcia je aj niečo viac, a to z hľadiska prostriedkov, ktoré používa na realizovanie svojich cieľov. Z tohto hľadiska je viac ako len ideálnou zbraňou.

V *Manifeste proti Kriegemu* Marx hovorí o oslobodzovaní kritikou od zbytočných nánosov, pretože tým sa stávame silnejšími, podobne ako strom nesie lepšie ovocie, keď sa včas očistí od suchých vetiev.⁴

Teda Marxovi už nejde o bezohľadnú kritiku všetkého existujúceho, ale existujúce chce „očistiť od zbytočných nánosov“. V existujúcom vidí aj také stránky a vlastnosti, ktoré ešte nie sú vhodné na „odrezanie“.

Vedome som uviedol tie Marxove myšlienky o kritike, ktoré považujem za podstatné. Chcel som ukázať, že ich musíme chápať dialekticky, vývinove, ako to žiadal Marx, keď napr. v práci *Ku kritike Heglovej filozofie práva* uvádza, že „pravá kritika... ukazuje vnútornú genézu...“⁵ toho, na čo je zameraná Vedecká kritika, za akú považujem marxistickú kritiku, túto genetickú stránku neobchádza, nepodceňuje a nezavrhuje. Marx to uplatňoval v praxi pri hodnotení všetkého, čo ľudstvo dosiahlo vo svojom vývine. Dokazuje to všetko, čo počas svojho života napísal, vytvoril, ale predovšetkým jeho základné dielo kritickéj analýzy *Kapitál*.

Marx sa nevyjadroval o druhej stránke kritiky, ktorá je zameraná do vnútra, t. j. o *sebakritiku*. Tým však sebakritiku nepodceňoval, neignoroval, skôr naopak. Dokazuje to poznámka jedného z Marxových životopiscov F. Meh-

³ MARX-ENGELS: *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, s. 39.

⁴ MARX-ENGELS: *Spisy V*, Moskva-Leningrad 1929, s. 94.

⁵ MARX-ENGELS: *Spisy I*, Praha 1957, s. 319.

ringa, ktorý hovorí, že "... Marx nepoznal hranice vo svojej sebakritike".⁶ Hoci teda nehovoril o sebakritike, vo svojom živote a v práci ju dôsledne uplatňoval. (O jeho vedeckej skromnosti a sebakritickosti medziiným svedčí aj známy Marxov list Weydemeyerovi z 5. marca 1852.)

Okrem toho, čo som uviedol, o vážnom a nebojácnom vzťahu k sebakritike svedčí aj Engelsov list Kautskému z 23. 2. 1891, ktorý bol napísaný po uverejnení Marxovej kritiky *Gothajského programu*. Niektorí vtedajší činitelia nemeckej sociálnodemokratickej strany vyjadrovali pochybnosti o nevyhnutnosti zverejniť kritiku. V tejto súvislosti Engels medziiným napísal:

„Obava, že list dá protivníkom zbraň do ruky, bola neodôvodnená. Veď zlomyselné insinuácie sa vešajú na kadečo, ale vcelku boli naši protivníci úplne zarazení nad touto bezohľadnou sebakritikou a pocítili, akú vnútornú silu musí mať strana, ktorá si môže niečo takého dovoliť.“⁷ Ako vidieť, Marx a Engels boli nielen zásadoví v kritike, ale rovnako prísni boli aj pri uplatňovaní sebakritiky, pri hodnotení svojej práce a výsledkov vlastnej činnosti.

Svoju bezohľadnú kritiku adresovali vtedajšej spoločenskej praxi, o zmenu ktorej sa usilovali. Takto zamierená kritika smeruje proti existujúcej skutočnosti, prevláda v nej teda deštruktívna stránka. Marx a Engels vytvárali súčasne na báze deštrukcie v oblasti teórie nové konštruktívne predstavy o budúcej spoločenskej skutočnosti. Neboli však priamo postavení pred problém budovania socialistickej spoločnosti, ako to bolo u V. I. Lenina. Lenin musel riešiť iné a inakšie zamerané úlohy a problémy. Bolo potrebné nielen kritizovať staré, ale aj budovať, „konštruovať“ nové, budúce.

Muselo sa zvládnuť to, čo v oblasti teórie vytvoril Marx, a navyše bol tu ešte problém (dôležitejší ako predchádzajúci) realizovať vytvorenú teóriu v praxi výstavby socializmu. Leninova veľkosť sa znásobuje tým, že bol postavený pred vážnu *dvojstrannú* úlohu. Musel vystupovať proti extrémisticky ponímanej kritike najmä vo vzťahu k minulosti, ktorá sa niekedy vyznačovala nihilizmom a metafyzickým negativizmom. Vystupujúc proti extrémom Lenin poukazoval na to, že ani proletárska kultúra nepadá z neba, ale je výsledkom všetkého pozitívneho, čo ľudstvo dosiahlo vo svojom vývine už v predchádzajúcich spoločenských formáciách.

Lenin viac ako Marx musel nielen kritizovať, uplatňovať kritiku, ale aj *učiť* kritike.

Podľa môjho názoru do Leninovho chápania kritiky treba zahrnúť najmä tieto stránky (neuvádzam ich v poradí dôležitosti):

1. Dialektický charakter kritiky a sebakritiky.
2. Sloboda kritiky, ktorú Lenin chápal triedne, stranícky.
3. Humánnosť kritiky — ako súdružský vzťah k ľuďom (kritizovaným), ak nešlo o kritiku triedneho protivníka.
4. Nekompromisnosť kritiky nepriateľov socializmu. Iste by sme mohli uviesť aj ďalšie. Uvedené aspekty však považujem za najzávažnejšie pre ana-

⁶ MEHRING, F.: Život Karola Marxa, Bratislava 1961, s. 46.

⁷ MARX-ENGELS: Vybrané spisy 11, Bratislava 1953, s. 38

lýzu poňatia kritiky v marxizme vôbec a vo filozofii marxizmu-leninizmu osobitne.

Z načrtnutých aspektov Leninovho ponímania kritiky vidieť, že kritika v marxisticko-leninskej filozofii svojím rozsahom presahuje rámec špecifického nástroja či prostriedku používaného v procese prekonávania neantagonistických protirečení. Jej rozsah hraničí v podstate s rozsahom činnosti ľudí. Kritika má svoje miesto tam, kde sa uskutočňuje činnosť ľudí — v oblasti teórie alebo spoločenskej praxe.

Obsah poňatia kritiky sa dotýka hodnotenia vykonanej práce, výsledkov činnosti ľudí. Preto marxisticko-leninskú kritiku možno charakterizovať ako *metódu odkrývania chýb a nedostatkov, založenú na všestrannom dialektickom hodnotení činnosti, výsledku práce kolektívu alebo jednotlivca z hľadiska objektívnej historickej pravdy a záujmov najpokrokovejšej triedy súčasnej spoločnosti — robotníckej triedy.*⁸

Aby bolo možné dialekticky zhodnotiť výsledky práce, odkrývať nedostatky, analyzovať ich a ukázať spôsob ich odstránenia, ako to požadoval Lenin, musíme mať k dispozícii dostatok *faktov*. Iba na tomto základe môžeme vytvárať svoje postoje k predmetom hodnotenia, posudzovania. Dôležité je však, aby získané fakty boli objektívne, aby sa za fakty nepokladalo to, čo by sme si priali, aby sme na základe našich želaní nerobili potom závery pre praktickú činnosť. Myslené, želané, chcené sa môže stať skutočnosťou len za predpokladu, ak celková tendencia k tomu smeruje, ak sa vytvoria zodpovedajúce podmienky, v dôsledku ktorých sa možné stane skutočným, realizovaným. V opačnom prípade to zostane „konzervované“, fixované v oblasti chceného a nemôže sa vydávať za fakty, argumenty, podľa ktorých by sa bolo možné v živote v praktickej činnosti orientovať, riadiť, kritizovať, najmä ak nám ide o marxisticko-leninský prístup k hodnoteniu výsledkov práce ľudí. A nám skutočne ide o leninský ponímanú kritiku. V tejto súvislosti je pre nás veľmi poučný Leninov vzťah, prístup k faktom, ktoré sú základom každej marxisticko-leninsky ponímanej kritiky. Lenin bol proti unáhleným, nepremysleným záverom, najmä pri takom zložitom jave, ako je spoločenský proces. Práve preto zdôrazňoval, že „v oblasti spoločenských javov niet rozšírenejšieho a nesolidnejšieho spôsobu, ako je vytrhávanie *jednotlivých* faktíkov a bavenie sa uvádzaním príkladov. Uviest' všeobecné príklady — to nedá nijakú prácu, no nemá to ani význam, alebo len čisto záporný, lebo všetko závisí od historických konkrétnych podmienok jednotlivých prípadov. Fakty, keď ich skúmame v ich *celku*, v ich *súvislosti*, nielenže sú „neúprosne“, ale sú aj nepochybne presvedčivé. Faktíky, keď ich skúmame mimo celku, mimo súvislosti, keď sú vytrhnuté a náhodné, sú iba hračkou . . .“ Keď Lenin opísal vtedajšiu konkrétnu situáciu, pokračoval: „Z toho vyplýva jasný záver: treba sa pokúsiť, aby sme z presných a nesporných faktov vytvorili taký základ, o ktorý by sme sa mohli opierať, s ktorým by sme mohli porovnávať ktorúkoľvek z tých „všeobecných“ alebo „približných“ úvah, ktoré sa dnes v niektorých krajinách tak nesmierne zneužívajú. Aby to bol

⁸ LOKAJ, A.: Kritika a sebakritika v našej spoločnosti, Bratislava 1965, s. 14.

skutočne základ, treba brať nie jednotlivé fakty, ale celý súhrn faktov, súvisiacich s rozoberanou otázkou *bez jedinej výnimky*, lebo inakšie nevyhnutne vznikne podozrenie, a celkom oprávnené podozrenie, že fakty sú volené alebo vyberané ľubovoľne, že namiesto objektívnej súvislosti a vzájomnej závislosti historických javov a ich celku sa predpokladá „subjektívna“ gebuzina, možbyť na ospravedlnenie nejakej špinavej veci. Veď sa to stáva... častejšie, než sa nám to zdá.“⁹ Myslím si, že tieto Leninove myšlienky nám môžu poslúžiť ako návod na konanie i pre našu spoločenskú problematiku (situáciu). Ne-stratili svoju aktuálnosť ani v druhej polovici nášho storočia. Hovorím o aktuálnosti týchto myšlienok, pretože sme etše vôbec nevyčerpali všetko bohatstvo myšlienok a poučení, ktoré nám Lenin zanechal vo svojich dielach.

Žiaľ, v pojanuárovom (1968) období sme sa u nás stretávali s tým, že sa „fakty“ a „faktíky“ vyberali tak, aby očakávaný výsledok bol zaručený a nepochybný. Neskúmali a neanalyzovali sa všetky fakty, ale iba tie, ktoré zaručovali „nesporný výsledok“.

Niektó môže namietat, že robiť závery na základe „všetkých“ faktov, na podklade úplnej, dôslednej indukcie je často prakticky nemožné. Pripusťme, že je to tak. Ak nie je možné robiť závery na základe úplnej indukcie, potom je nevyhnutné mať k dispozícii také množstvo faktov, ktoré by umožnilo analýzu a zovšeobecnenie, aby sa ukázala tendencia vývinu skúmanej udalosti alebo procesu v celej rozpornosti a dynamike. To potom znamená, že výber „faktov“ nemožno robiť ľubovoľne, a už vôbec nie tak, že „faktíky“ zveličíme, zabsolútujeme a na fakty akosi zabudneme.

Nenachádzam na to iné označenie či pomenovanie, ako „výberová dialektika“ alebo „dialektika výberu“. Nie je to skutočná dialektika. Nejde tu totiž o dialektický prístup, o dialektickú analýzu faktov. Najmä ak ide o spoločenskú situáciu, je nevyhnutné nielen dialekticky analyzovať získané fakty, aľe aj historicky pristupovať k hodnoteniu získaného. Na zhodnotenie konkrétnej spoločenskej situácie Lenin požadoval získanie presných a nesporných faktov, hoci si uvedomoval, že získavanie faktov nie je jednoduchá záležitosť. Je to zložitý subjektovo-objektový dialektický proces. Fakt je jeho výslednicou a má subjektovo-objektovú povahu. Poznatok je podľa Lenina výsledkom, ukazovateľom relatívneho stupňa poznania, ktorý sme dosiahli, ukazovateľom relatívnej zakončenosti hoci len veľmi parciálneho momentu, ktorý sa z hľadiska ďalšieho poznania môže rozširovať, prehĺbovať, ale aj meniť a spresňovať. Preto tu vystupuje do popredia viac pohyblivá, dynamická stránka alebo aspekt poznania.

Kritika je podstatnou stránkou hodnotenia. Zásadne môžeme hodnotiť to, čo sa už stalo. V tomto zmysle je kritika zameraná predovšetkým na minulé. Je otázne, či minulé môžeme meniť, alebo na základe získaných ďalších faktov vytvárať nové, adekvátnejšie postoje a stanoviská k tomu, čo sa už v minulosti uskutočnilo. Druhú možnosť považujem za presnejšiu. Na základe nových faktov vytvárame nové hodnotenie, novú skutočnosť, ktorú, pravda,

⁹ LENIN, V. I.: Spisy 23, Bratislava 1956, s. 253.

nemôžeme „robiť“ mimo, nezávisle od minulej skutočnosti toho, čo sa už odohralo. Zachovávanie kontinuity s minulým neznamená jednoduché opakovanie, ale skôr jeho nové „pokračovanie“ alebo „zavrnutie“. Zavrnutie minulého je možné, na minulé možno zabudnúť, ale odstránenie toho, čo bolo raz zaregistrované, fixované, zdá sa problematické a nie vždy jednoduché. Avšak môžeme, ako prizvukoval Lenin, vziať si *ponaučenie* z minulosti, bez ohľadu na to, či bola pre nás subjektívne príjemná, alebo nie. Môžeme sa vyvarovať takých faktov, ktoré človeku spôsobili v minulosti neprijemnosti, ak pravda, analýza minulosti sa urobila, ako to zdôrazňoval Lenin, na základe *všetkých faktov* či reprezentatívnych faktov. Alebo naopak, ak som robil závery len na základe „vybraných faktov, v budúcnosti, ktorú nemôžeme zastaviť ani zvrátiť, môže sa mi to nevyplatiť (pomstiť).

Dôjde tak síce „*len*“ ku gnozeologickým jednostrannostiam, ale ak sa v dôsledku týchto jednostranností robia praktické závery a jednostranne sa aj publikujú, potom pôvodcovia týchto skutkov sa vystavujú riziku, na ktoré môže chybami doplatiť nielen jednotlivec, ale aj spoločnosť. (Situácia v našej strane a spoločnosti za tzv. dubčekovského vedenia.)

Už sme konštatovali, že získanie faktov je zložitá a ťažká záležitosť. K tomu ešte pristupuje umenie využívať získané fakty, argumentovať nimi. Na tomto stupni sa totiž často ľudia priamo či nepriamo dostávajú k sebe, tak povediac „*zoči-voči*“.

A tu už nestačí poznať iba fakty, výsledky činnosti, ktorú hodnotíme, ale je potrebné poznať aj toho, koho kritizujeme, jeho vývin a charakter, lebo zmyslom marxisticky ponímanej kritiky je pomôcť človeku dostať sa z prípadných chýb, zbaviť sa omylov.

V. I. Lenin sa vyznačoval tým, že bol humánný (a pritom principiálny) k ľuďom, ktorých výsledky činnosti bolo nevyhnutné hodnotiť kriticky. V liste M. N. Pokrovskému o knihe *Stručný náčrt ruských dejín* Lenin radil, ale neprikazoval, čo má urobiť, aby kniha bola lepšia.¹⁰ Robil závery nielen na základe získaných a preskúmaných faktov, ale po vyčerpaní možných prostriedkov na základe diskusie, dialógu s tými (napr. Trockým), ktorých akcie viedli stranu dozadu. Dialóg sa však nemôže uskutočňovať neobmedzene, ale má svoje hranice, ktoré sú zakotvené v programe a v stanovách strany. A dodržiavať stanovy Lenin nekompromisne vyžadoval od každého člena strany.

Spomínali sme, že kritika je zameraná predovšetkým na minulosť. Nechceme však tvrdiť, že sa tým obsahové zamierenie kritiky v marxisticko-leninskej

¹⁰ „Srdčne Vám gratulujem k úspechu. Vaša nová kniha *Stručný náčrt ruských dejín* sa mi veľmi páči. Originálna koncepcia a výklad. Je neobyčajne pútavá. Podľa môjho názoru ja bude treba preložiť do európskych jazykov.

Dovolím si len jednu malú poznámku. Aby sa stala učebnicou (a musí sa ňou stať), treba ju doplniť *chronologickou tabuľkou*. Vysvetlím svoju myšlienku asi takto: 1. stĺpec chronologických údajov; 2. stĺpec buržoázneho hodnotenia (stručne); 3. stĺpec Vášho marxistického hodnotenia s *odkazom na strany Vašej knihy*.

Študenti musia poznať aj Vašu knihu, aj *tabuľku*, aby neštudovali *povrchne*, aby poznali fakty, aby sa učili porovnávať starú vedu s novou.“ (List M. N. Pokrovskému, LENIN, V. I.: Spisy 36, Bratislava 1959.)

filozofii vyčerpáva. Je predsa známe, že Lenin požadoval, aby kritika ukazovala cestu a spôsob, ako chyby odstrániť a nedostatky napraviť.

Náprava kritizovaných nedostatkov vedie k istým dôsledkom, ktoré sa prejavajú buď v *prítomnosti*, alebo až v *budúcnosti*. Nie je možné vždy presne povedať, ako to bude vyzeráť v budúcnosti. Z toho potom vyplýva, že poňatie kritiky môže mať aj *hypotetický* charakter.

Pri hľadaní spôsobu odstránenia chýb môže pomôcť aj dialektickomaterialisticky ponímaná *intuícia*.

Na prvý pohľad sa môže zdať paradoxným hľadanie súvislosti medzi hypotetickosťou, intuíciou a kritikou. V skutočnosti však ako hypotetickosť a intuícia svojím zameraním znamenajú čosi neukončeného, predpokladaného, hoci aj logicky odôvodniteľného, tak aj dialekticky chápaná kritika nemôže vždy zostať len pri hodnotení „hotových vecí“, ale na základe analýzy daného, existujúceho môže ukázať cestu do budúcnosti. A tu je súvislosť medzi hypotetickosťou, intuíciou a kritikou zrejmä. Dialektickomaterialisticky chápaná gnozeológia nevylučuje, ale priamo predpokladá vo svojom pojmovom arzenáli tak hypotetickosť, ako aj intuíciu, hoci z toho nijako nemôže vyplývať ich centrálné miesto v marxistickej teórii poznania.

Pri hľadaní vzťahu medzi *intuíciou a kritikou* si nekladíme za úlohu vysvetľovať problém miesta intuície v dejinách filozofie (hoci by to bolo zaujímavé), ale ide nám o to, čím a ako je intuícia spojená s kritikou. Veď donedávna aj v marxistickej filozofii sa v podstate intuícii pripisoval negatívny zmysel. Isteže, v marxistickej gnozeológii nemožno intuícii pripisovať funkciu nejakého nadprirodzeného vnuknutia, na základe ktorého sa bezprostredne pozná podstata, bez toho, aby sa pritom zúčastňovali ostatné poznávacie „prostriedky“, bežne používané v teórii odrazu. V skutočnosti intuícia neskrýva v sebe nič nadprirodzeného, je len jedným z prostriedkov poznávacieho aparátu, výsledkom dlhodobej skúsenosti (praxe) poznávacieho subjektu. Z tohto hľadiska intuícia nadobúda veľmi konkrétny obsah, ktorý je spojený so špecifickosťou, špecializovaným zameraním činnosti subjektu. Ide o istú stránku poznávacieho procesu. Intuícia je akýmsi citom pre postreh, ktorý sa dosiahne na základe sústredeného rozmýšľania, uvažovania, kontemplácie. V tomto procese poznávajúci subjekt v istom zmysle hodnotí svoj nápad, záver často skôr, ako ho predloží na posúdenie iným. Proces sebahodnotenia, posudzovania vlastného nápadu je autokritikou poznávajúceho subjektu. Nápaditosť môže mať hypotetický charakter, ak niečo predpokladáme, čo ešte z hľadiska súčasných možností nie je overiteľné, verifikovateľné, ale nemôže to jednoznačne zavrhnúť. Toto predpokladané, hypotetické je v istom zmysle výsledkom sebahodnotiaceho „aktu“ subjektu poznania, ktorý sa dosahuje kritickou analýzou predchádzajúcich poznatkov. Avšak súčasne svojou nápaditosťou a predpokladmi z nej vyplývajúcimi prekračuje túto hranicu, robí akúsi rekognoskáciu pre ďalšiu činnosť v budúcnosti. Otvára sa tak nový „priestor“ pre poznanie.

„Prekračovaním“ doterajších „hraníc“ poznania vedou sa vytvára základ pre *predvídanie vývinu* objektu nášho poznania, jeho tendencií, smeru pohybu

a zmien, ktoré môžu nastať, ktoré sa predpokladajú, ktoré možno v budúcnosti očakávať. Predvídanie je v istom zmysle vyúsnením poznania objektívnej skutočnosti, ktoré ukazuje ďalšie možnosti tak pre samo poznanie, ako aj pre praktickú činnosť človeka a spoločnosti. Predvídanie ukazuje cestu, ktorou sa môže poznanie uberať v budúcnosti. Možno ho prirovnať ku kompasu ukazujúcemu smer v neznámom „teréne“. Avšak predvídanie ešte nie je „hotový“ poznatok. Stáva sa ním po overení, verifikovaní predvídaného praxou. Predvídanie môže pomáhať pri predchádzaní chýbám v každodennej činnosti. Predchádzať chýbám je zložitá a ťažká úloha. Môže sa uskutočniť len na základe predvídania istých tendencií vo vývinovom procese či udalosti.

Zisťovanie a *osvojovanie* si istých vývinových tendencií objektívnej skutočnosti je náročná úloha. Najzložitejšia a najťažšia úloha je v poznávaní a predvídaní spoločenských procesov. Túto zložitost' zapríčiňujú predovšetkým rôznorodé, diferencované *ľudské vzťahy*, do ktorých je poznávajúci subjekt začlenený, ďalej rôznorodé a diferencované záujmy rôznych tried, spoločenských skupín a pod. Z toho teda vyplýva *náročnosť* pri poznávaní a osvojovaní si spoločenskej problematiky, aby sme mohli predvídať spoločenský vývin a na tomto základe predchádzať takej činnosti ľudí, ktorá by sťažovala a komplikovala život človeka a prípadne i celej spoločnosti. Náročná úloha predchádzať chýbám v činnosti ľudí neznižuje, ale naopak, zvyšuje nevyhnutnosť zapodievať sa uvedenou problematikou stále a systematicky, najmä v sociálnej a spoločenskej oblasti.

Schopnosť predvídať sa môže oceňovať, merať podľa toho, do akej miery pomôže predísť alebo aspoň spomaliť rýchlosť takeého procesu, ktorý môže nepriaznivo doliehať na človeka, resp. na celú spoločnosť. (Podobne napr. v medicíne možno na základe správneho určenia diagnózy a potom liečenia, chirurgického zákroku a pod. oddialiť predčasnú smrť človeka, predĺžiť jeho život, predísť živoľnej tragédii.)

Uvedenú analógiu možno brať do úvahy len ako názorné prirovnanie, aby sme lepšie pochopili naše úvahy o skúmanej problematike. Predvídanie si teda nemožno pliesť, miešať so „špekulantstvom“, ktoré sa môže objaviť pri hodnotení zložitých situácií. Predvídanie nemá teda nič spoločného so „špekulantstvom“.

Úloha a zmysel predvídania sa nevyčerpáva iba tým, že pomáha predchádzať chýbám. Spočíva aj v tom, že dáva istotu, slúži ako smernica v praktickej činnosti človeka. Predvídanie najmä spoločenských javov je zložitý a komplikovaný problém. Z tohto dôvodu sme niekedy odkázaní odhadnúť, predpokladať istú tendenciu vývinu javu. Kým však poznávajúci subjekt vysloví svoj predpoklad, „zhodnotí“ ho pre seba, vo svojom myslení. Tak by to malo byť na základe dlhodobých skúseností a praxe.

Nie akýkoľvek „nápad“, „predpoklad“ možno označiť za hypotézu, ale iba ten, ktorý sa z hľadiska daného stupňa poznania ukazuje ako pravdivý alebo pravdivejší ako to, čo sme poznali predtým. Pomocou „nápadu“ podobného druhu možno predvídať, ako sa skúmaný objekt môže a bude vyvíjať. Pre

praktickú činnosť poznávacieho subjektu z toho vyplýva „záver“ pôsobiť tak, aby sa vývin urýchlil, ak ide o pozitívnu tendenciu, alebo aby sa predišlo chybám a omylom, ku ktorým môže daný proces viesť.

Hypotéza, predvídanie a na tomto základe prípadné predchádzanie chybám a omylom sú späté s hodnotením, teda s kritikou. Kritika je sprievodným javom všetkých spomínaných prostriedkov poznania objektívnej skutočnosti. Vzniká tu akási väzba, ktorú by bolo možné (s istým rizikom, ktoré sprevádza každú schému) znázorniť takto: *intuícia* → *hypotéza* → *predvídanie* → *predchádzanie*. Táto schéma nám ukazuje *podiel* nami ponímanej intuície na vytváraní hypotéz, predvídaní a na tomto základe predchádzaní neuváženým činom, na znížení veľkosti pravdepodobného rizika.

Ako vidieť, poňatie kritiky v marxistickej filozofii sa neuplatňuje iba pri analýze neantagonistických protirečení, ale v oveľa širšom zmysle. V praxi sa používa všade tam, kde ide o hodnotenie i sebahodnotenie činnosti, výsledkov práce jednotlivca, kolektívu, inštitúcie, organizácie či politickej strany. Kritika a sebakritika sú vlastne vyjadrením vzťahu človeka ako jednotlivca k človekovi, jednotlivca ku kolektívu, kolektívu k jednotlivcovi, kolektívu ku kolektívu, jednotlivca k inštitúcii, organizácii a pod. Ide teda o mnohostranné vzťahy a v konečnom dôsledku vždy o vzťahy medzi ľuďmi.

ПОНИМАНИЕ КРИТИКИ В МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Андрей Локай

Автор статьи отмечает, что понятие критики чаще всего употребляется в связи с преодолением неантагонистических противоречий. Он считает, что понятие критики этим не исчерпывается. Об этом свидетельствуют взгляды Маркса, Энгельса и Ленина о критике и самокритике, которые автор приводит в своей статье.

Критику он понимает как метод обнаружения ошибок и недостатков, базирующийся на всесторонней диалектической оценке деятельности, результатов работы коллектива или индивида с точки зрения объективной исторической истины и интересов самого прогрессивного класса современного общества — рабочего класса.

Для оценки результатов работы необходимо иметь достаточное количество фактов. В этой связи автор приводит мысли Ленина об его отношении к фактам. Он указывает, что сбор фактов представляет собой сложный гносеологический процесс, но без них понятие марксистской критики не имело бы полного смысла.

В заключении статьи автор отмечает, что с понятием критики связаны и такие средства познания, какими являются интуиция и гипотеза, которые могут участвовать в предвидении и тем самым также в предотвращении ошибок.

Andrej L o k a j

The author of the paper points out that the conception of criticism is most frequently used in connection with the overcoming of non-antagonistic contradictions. The author holds the opinion that the notion of criticism is thus not exhausted. This is what has been testified also by Marx's, Engels's and Lenin's views on criticism and self-criticism introduced in the paper by the author.

The author takes criticism for a method of disclosing mistakes and defects based upon a mansided dialectical evaluation of the activity, of the result of the work of a collective or of an individual from the point of view of objective historical truth and interests of the most progressive class of contemporary society — the working class.

It is necessary to have enough facts for evaluation of the results of work. In this connection the author introduces Lenin's thoughts on his relation to facts. He points out that the gaining of facts is a complex gnozeological process, but without them the conception of marxist criticism would not have the full meaning.

In the conclusion he points out that with the conception of criticism even such means of cognition are connected as intuition and hypothesis that can participate in forseeing and thus also in preventing mistakes.